

KISS GÁBOR

A CONSERVATORES HIVATALA, MINT A PÁPAI KÜLDÖTTBÍRÁSKODÁS SAJÁTOS MEGJELENÉSE AZ ÉRETT KÖZÉPKORBAN

A középkori egyházi jogszolgáltatás azon területe, melyet a küldöttbírák működése jellemez, mind a mai napig nem került kimerítő módon tárgyalásra. A nemzetközi szakirodalom tekintetében Harald Müller középkortörténész munkái számítanak irányadónak, melyekben a normandiai pápai küldöttbíráskodást¹ vagy például III. Ince pápa a részegyházakhoz fűződő viszonyát dolgozza fel.² A német szakirodalmat tekintve Peter Herde nevét kell még megemlíteni, aki a pápai delegáltbíráskodás mellett a téma okleveles emlékeinek elemzését is elvégezte³.

Az angol szakirodalomban Jane E. Sayers Canterbury és vidékének küldöttbírói ügyeit mutatja be és elemzi,⁴ hasonlóan George G. Pavloffhoz,⁵ aki azonban már a téma későbbi fejlődését kíséri figyelemmel a *Corpus Iuris Canonici* hatálya alatt. A hazai szerzők közül elsősorban Bónis György⁶ munkáját kell kiemelni, aki regesztás kötetével nemcsak továbbfejlesztendő alapot adott az egyházi bíráskodástörténettel való foglalkozáshoz, de maga jelentette meg az első cikkeket is a

-
- 1 *Harald Müller*: Pápstliche Delegationsgerichtsbarkeit in der Normandie (12. und frühes 13. Jahrhundert). I–II. Bonn, 1997. — A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program — Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.
 - 2 *Harald Müller*: Römische Zentrum und kirchliche Peripherie. Das universale Papsttum als Bezugspunkt der Kirchen von den Reformpäpsten bis zu Innozenz III. Berlin, 2008.
 - 3 *Peter Herde*: Audentia litterarum contradictorum. Untersuchungen über die päpstlichen Justizbriefe und päpstliche Delegationsgerichtsbarkeit vom 13. bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts. Tübingen, 1970.
 - 4 *Jane E. Sayers*: Papal Judges Delegate in the Province of Canterbury, 1198–1254: A Study in Ecclesiastical Jurisdiction and Administration. Oxford, 1971.
 - 5 *George G. Pavloff*: Papal Judge Delegates at the Time of the Corpus Iuris Canonici. Washington, 1963.
 - 6 *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíráskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk. Balogh Elemér. (Jogtörténeti tár I/1.) Bp., 1997. (a továbbiakban: Szentszéki reg.); *Bónis György*: Egyházi bíráskodás a középkori Magyarországon. In: Szentszéki reg. 621–658. p.

témában. Balogh Elemér⁷ a bajor egyházi bíraskodást feldolgozó művében, bár csak keveset foglalkozik konkrétan a témával, mégis irányadó megállapításokat tett. Napjainkban pedig a Pécsen kialakuló középkortörténeti műhelymunka során Kiss Gergely és Barabás Gábor írásai számítanak mértékadónak.⁸

A *iudex delegatus* funkcióját a következőképpen lehetne definíciószerűen meghatározni: a küldöttbíráskodás intézménye olyan egyes vagy társas kollégiumot alkotó jogszolgáltató szerv, amelyet a pápa vagy más egyházi hatóság nevezhetett ki eseti vagy tartós jelleggel egy olyan ügyben, amelynek szereplői maguk kérték a felsőbb egyházi tekintély fellépését.⁹ A jogintézmény másik fontos jellemzője a bírói hivatal delegált jellege.

A rendes és a megbízotti hatalomgyakorlás közti különbségtételt (*potestas ordinaria – potestas delegata*) a hatályos egyházi törvénykönyv is ismeri.¹⁰ Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ha mai fogalmainkkal akarjuk vizsgálni a küldöttbírói hivatalt, az mégsem bizonyul a szó szoros értelmében delegátnak, hiszen azzal, hogy a pápa vagy más egyházi hatóság az adott ügyre felhatalmazást adott, a felhatalmazott a joghatósági kereten belül rendes bírói fórumként járhatott el. Mivel azonban a perben nem a területileg illetékes bíróság — már amennyiben volt ilyen — járt el, illetve mert a megbízólevelek is a *delegare* kifejezéssel élnek, mégsem teljesen alaptalan a *delegatus* kifejezés használata.

A küldöttbírói feladatkör a bírói hatalom eredetén kívül egyéb szempontok alapján is vizsgálható. Így beszélhetünk egyes vagy társas bíróságról, a megbízás továbbadását vizsgálva pedig elkülöníthetjük a rendes delegálti megbízást a subdelegált megbízástól.¹¹ Míg előbbi a felhatalmazást adó személytől származik, utóbbit a delegált bíró adja ki az ügy egészére, vagy egy-egy részfeladatra (idézés, kihallgatás, egyes bizonyítékok begyűjtése) vonatkozóan. Megkülönböztethe-

7 Balogh Elemér: A középkori bajor egyházi bíraskodás. Bp., 2000.

8 Kiss Gergely: A pápai legátusok és a magyar egyházjog az Anjou-kor elején (1298–1311). In: Csabai Zoltán, Dévényi Anna, Fischer Ferenc, Hahner Péter; Kiss Gergely, Vonyó József: Pécsi történeti katedra. Cathedra historica Universitatis Quinqueecclesiensis. Pécs, 2008. 271–285. p.; Barabás Gábor: A pápai kiküldött bíráskodás a kezdetektől a 13. század közepéig. In: Történelmi Szemle, 55. (2013/2) 181. p.

9 Vö. Hans Erich Feine: Kirchliche Rechtsgeschichte. Köln–Graz, 1964. 327–328. p.

10 Az Egyházi Törvénykönyv. Szerk., ford. és a magyarázatot írta: Erdő Péter. Bp., 1997. 131. kánon. 1 §. Vö. Erdő Péter: Egyházjog. Bp., 2003. 407–411. p.

11 Barabás Gábor: A pápai kiküldött bíráskodás a kezdetektől a 13. század közepéig. In: Történelmi Szemle, 55. (2013/2) 181. p.

tünk továbbá eseti és tartós megbízást. Ez utóbbit a szakirodalom¹² *conservatori* megbízásnak nevezi, ami a feladatból származó jogvédő tevékenységre utal. E hivatal olyan kettős — egyszerre a bíróra és a felekre is vonatkozó — jegyekkel bír, amely méltán teszi a jogtörténet-kutatás számára érdekes intézménnyé. Írásomban a pápai jogvédő hivatal működését szeretném körbejárni, elsősorban a Kárpát-medence XIV. századi történetére fókuszálva.

Fogalma

A *conservator* szót magyar nyelvre legtöbbször mint „jogvédő” fordítják. A latin kifejezést, mely a ’megőrző’, ’megtartó’, ’megmentő’ jelentéssel bír, azokra az egyházi hivatalokra használjuk, melyek az érett középkorban jelentek meg, és arra voltak hivatva, hogy bírói úton fellépjenek a megbízottaik által kijelölt természetes vagy jogi személy védelmében.¹³ Ez az eljárás a legtöbb esetben kánoni pert jelentett, ugyanakkor többször peren kívüli jogvédelemmel is találkozunk.¹⁴ Bizonyos esetekben a pápai felhatalmazás egyházi fenytékek kirovását is megengedte az eljáró személy számára. Ez a világiakkal szemben általában kiközösítést jelentett, míg egyes klerikusok, illetve egyházi hivatal viselők esetében felfüggesztést, vagy szintén *excommunicatió*t.

Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy eltérően a klasszikus értelemben vett pápai küldöttbíráktól, ezen *conservatorok* a hivatalukat huzamosabb időre kapták, ami — a hazai gyakorlatot figyelembe véve — legtöbbször öt évet jelentett,¹⁵ bár

12 *Othmar Hagender*: Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich: von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts. Graz–Wien–Köln, 1967. 30. p.; *Hans Erich Feine*: Kirchliche Rechtsgeschichte. Köln–Graz, 1964. 327–328., 336–338. p.; *Georg May*: Konservatoren, Konservatoren der Universitäten und Konservatoren der Universität Erfurt im hohen und späten Mittelalter. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonische Abteilung, 80. (1994) 99–248. p.; *Balogh E.*: Bajor egyházi bíráskodás i. m. 56–57. p.; *Kiss Gergely*: A pápai legátusok és a magyar egyházjog az Anjou-kor elején (1298–1311). In: *Csabai Zoltán, Dévényi Anna, Fischer Ferenc, Hahner Péter, Kiss Gergely, Vonyó József*: Pécsi történeti katedra. Cathedra historica Universitatis Quinqueecclesiensis. Pécs, 2008. 271–285. p.

13 Vö. Szentszéki reg. 1251. sz.

14 1359. márc. 24-én kelt levelében VI. Ince pápa (1352–1362) felhatalmaz Gilétfi László veszprémi püspök (1358–1372) kérésére három *conservatore*t, akik számára meghagyja, hogy ha a szükség megkívánja, akár bírósági eljárás nélkül is egyházi fenytékkal sújtsák a veszprémi püspökkel szemben jogszerűtlenül fellépőket. Vö. Szentszéki reg. 1251. sz.

15 Vö. Szentszéki reg. 769., 890. sz.

egy esetenben három éves megbízatással (*trienium*)¹⁶ is találkozunk. Ez az idő a legtöbb esetben elegendőnek bizonyult a vitás helyzet megoldáshoz, illetve a jogvédelemben részesített fél önállóságának helyreállításához.

Amikor azt vizsgáljuk, kik kaptak pápai megbízásból ilyen hivatalt, akkor alapvetően azt kell szemügyre vennünk, milyen feladatot kellett elvégezniük. A felmerülő jogi problémák¹⁷ megoldását a források szerint két módon teheték meg: egyrészt bíróság előtt, peres úton, másrészt pedig tekintélyükkel, peren kívül tudták rendezni az ügyeket. Ezen utóbbi lehetőségéből adódik, hogy nem csak klerikusokat helyezett a pápa *conservatori* hivatalba, hanem nagy befolyással bíró világi személyeket is;¹⁸ bár alaposabban vizsgálva ezeket az ügyeket láthatjuk, hogy itt nem annyira a klasszikus értelemben vett *conservatori* megbízásokról, mint inkább világi hatalomtól kért jogsegélyről volt szó.¹⁹ Nincs arra vonatkozó adatunk, hogy világi személyek ilyen esetekben egyházi peres eljárást folytattak volna le, valószínűleg csak mint *brachium saeculare* vettek részt az ügyben.

Történeti áttekintés

A *conservatores* hivatalának kialakulása szorosan összekapcsolódott a pápai delegált bírák megjelenésével és elterjedésével. Egyes vélemények szerint már a XII. századi keresztes hadjáratoknál megjelent:²⁰ a *conservator cruce signatorum* feladata volt, hogy a lovagok vagyontát védje a jog eszközei által.²¹ A XIV. századra azonban olyannyira összefonódott e hivatali forma a *iudex delegatus*éval, hogy egyes keleti kolostorok érdekében kinevezett személyek megbízólevelében a

16 1359. márc. 24-én IV. Ince pápa (1243–1254) László veszprémi püspök kérésére három conservatorból álló kollégiumot rendel a veszprémi egyház védelmére, melynek tagja a váci püspök, valamint a péterváradai és a pécsváradai apátok. Ők kivételesen három évre kapták megbízatásukat. Vö. Szentszéki reg. 1251. sz.; Acta Urbani PP. V. (1362–1370) e regestis Vaticanis. Fontes. Series III. Volumen XI. 1964. 191. p.

17 Legtöbb esetben tizedeket sajátítottak ki, javadalmakat töltöttek be jogtalanul, vagy be nem töltve azok beneficiumait félévtették, esetleg egyes birtokokat elfoglaltak, de sok esetben nem riadtak vissza a terheltek a terület lakosságának bántalmazásától sem. Vö. Szentszéki reg. 1251. sz.

18 Ld. Szentszéki reg. 1367–1368. sz.

19 Vö. Liber sextus 1.14.15.

20 May, G.: Konservatoren i. m. 101. p.

21 Vö. Robinson, I. S.: The Papacy 1073–1198. Continuity and innovation. Cambridge, 1990. 304–306. p.

conservatori és küldöttbírói megbízás együtt szerepel.²² A XIII. századra Európa-szerte megnövekedett a pápai jogvédő felhatalmazások száma; Magyarországon ezt a tendenciát csak később, az 1320-as évektől figyelhetjük meg.²³ A gyakoribb előfordulás okán hivatali működési formája is markánsabban körvonalazódik, ugyanakkor nem alakul ki egységesen elfogadott koncepció,²⁴ amely pontosan leírná feladatát a jogdogmatika nyelvén.²⁵ Hivatali formája a fél és a bíró között félúton helyezkedett el,²⁶ amit az egyes megbízólevelekben konkrétan rögzített jogkörök árnyaltak.

A tárgyalat jogintézmény működését szabályozó *Statuimus* című dekrétum IV. Ince pápa pontifikátusa (1243–1254) alatt jelent meg,²⁷ amely dokumentum a későbbi szabályozás alapjává vált, és egyben el is helyezte a témát a jogforrásokban a *de officio et potestate iudicis delegati* titulus alá.²⁸ A *conservatores* kialakulásával szinte párhuzamosan létrejövő *Liber extra* — melyet IX. Gergely 1234-ben adott ki, mint saját törvénygyűjteményét — még nem szólt kifejezetten a *conservatores* fogalmáról, ugyanakkor szemléletében nem állt távol a pápa ilyen jellegű jogvédő tevékenységtől.²⁹ A *Liber extra* kiadása után született joganyagot is rendezni kellett, az esetleges ellentmondásokat feloldani és a szöveget harmonizálni. Ezt a feladatot VIII. Bonifác pápa (1294–1303) egy három biborosból álló csoportra bízta, akik végül elkészítették a művet, melyet a pápa 1298. március 3-án hivatalosan ki is hirdetett. Mivel az öt kötetes *Liber extra* után született meg, így *Liber sextus* néven terjedt el a jogforrástörténeti kutatások lapjain.

22 Acta Innocentii PP. VI. e regestis Vaticanis. Fontes. Series III. Volumen X. 1961. 76. p.; Acta Urbani PP. V. i. m. 120. p.

23 Szentszéki reg. 659., 719., 724., 730., 738., 769., 876., 877., 881., 890., 539., 1251., 1274., 1367., 1395. sz.

24 May, G.: Konservatoren i. m. 101–102. p.

25 Amennyiben azt pontosabb körülhatárolásnak értékeljük a *conservatorok* esetében, hogy a jogvédelemmel ellátandó intézmény jogainak, vagyonának, privilégiumainak védelmére kell törekedni az azt megkárosítóval szemben, és ellenük pápai tekintéllyel bírói úton fellépni, akkor letisztult hivatali formáról beszélhetünk, konkrétabb definiálást azonban nem találunk. Vö. May, G.: Konservatoren i. m. 101–102. p.

26 Balogh E.: Bajor egyházi bíráskodás i. m. 56–57. p.

27 Liber sextus 1.14.1.

28 May, G.: Konservatoren i. m. 104. p.

29 Vö. Liber extra 5.33.13.

IV. Ince pápa *Statuimus* kezdetű dekretálisa³⁰ alapvető fontosságúnak látszik, mivel első helyre került a *Liber sextus* küldöttbíráskodással foglalkozó fejezetében, ez pedig kifejezi a jogalkotó szándékát. A pápa ezek alapján három esetben tartja megalapozottnak *conservator* megbízását: hogy rablók és fosztogatók ellen oltalmazza védencét, hogy bizonyos csorbított privilégiumokat védjen, végül pedig hogy megakadályozza a védelemben részesítettekkel szembeni jogtalanságot. Marinus von Eboli pápai kancellárhelyettes *Super revocatoriis* című művében már hivatkozik a *Statuimus* kezdetű dekretálisra, amely a Lyoni zsinat anyagába is bekerült,³¹ és amely megtiltja, hogy a *conservator* bármilyen vizsgálói feladatot végezzen perek kezdeményezése céljából.³² Így tehát csak akkor léphetett fel, ha arra őt a jogvédelemben részesített személy vagy intézmény felkérte, saját indíttatásból nem. Ennek az elvnek a betartása — amely a *conservator* hivatalát közelíti a bíróéhoz, aki szintén csak a felperes kérésére léphet fel a peres során — a későbbiekben még problematikus lesz.

A jogvédőket tárgyaló források kialakulásának számbavételét folytatva eljutunk IV. Sándor pápához (1254–1261), akinek pontifikátusa alatt négy olyan dekretum született, amely közvetve vagy közvetlenül foglalkozik a *conservator* hivatalával.³³ A *Quia de conservatoribus* kezdetű³⁴ (1256. márc. 23.) tartalmazza azon jogtalanságok leírását, amelyek esetében a *conservator* kirendelése szükséges lehet. E dokumentum szem előtt tartja azt a célt, hogy az a hivatal, természetes vagy akár jogi személy, amelynek megsegítésére a *conservator*t rendelték, mihamarabb visszanyerje önállóságát „és saját maga is meg tudja védeni jogait.” Ugyanakkor az eljáró jogvédő joghatóságát is korlátozza, amikor leszögezi, hogy csak a valóban rábízott ügyben járhat el, és ezek esetében is csak a nyilvános, illetve köztudomású ügyekben léphet fel. A *Quia personae* címet viselő dekretum³⁵ (1256. márc. 23.) az egyes privilégiumok igazolásának módját tárgyalja. Mivel bármilyen jogvédő feladat csak a vélt vagy valós kiváltság igazolása után

30 *Friedberg, Emil*: Corpus Iuris Canonici II. Leipzig, 1881. 978. p.

31 *Erdő Péter*: Az egyházi jogi forrásai. Bp., 1998. 199. p.

32 *Marinus von Eboli*: „Super revocatoriis” und „De confirmationibus.” Zwei Abhandlungen des Vizekanzlers Innocenz’ IV über das päpstliche Urkundenwesen. Ed. Peter Herde. (Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken 42/43.) Tübingen, 1964.; *May, G.*: Konservatoren i. m. 106. p.

33 *May, G.*: Konservatoren i. m. 106. p.; *Henri Hénaff*: Les conservateurs apostoliques au temps d’Alexandre IV (1254–1261). In: *Revue de Droit Canonique*, 1985. 194–221. p.

34 *Friedberg, E.*: Corpus Iuris Canonici II. i. m. 981. p.; *May, G.*: Konservatoren i. m. 106–107. p.

35 *Bullarium Romanum III/1*, Roma, 1740. 370–371. p.

kezdődhetett meg, ezért igen fontos a *causa petendi* (jogcím) meglétéről történő meggyőződés. Az *exemptiót* élvező joga, hogy kérje az ordináriustól a kiváltságot igazoló dokumentumot, amennyiben az nála található, és csak ha az ordinárius e köteleességét megtagadta (és pl. a jogvita közte és egy szerzetesrend között folyik), akkor léphetett fel a *conservator* egy adott szerzetesi csoportosulás érdekében. Ha azonban a vitatott jogosítvány megléte nem volt bizonyítható, úgy az ordináriussal szembeni minden intézkedés és ítélet semmisnek volt tekinthető. A *Quia pontificali* kezdetű dekrétum³⁶ (1256. márc. 24.) szintén a pápai jogvédő és a megyéspüspök közötti kapcsolatot hivatott szabályozni, amennyiben a püspökkel szembeni eljárás esetében csak mértékletes és fokozatos lépéseket enged a *conservator*nak. Nem újdonság az e téren hozott intézkedés a dekretális irodalomban. Már a *Liber extra*ban is megjelenik a delegált személy és a helyi ordinárius jogi helyzete rendezésének az igénye.³⁷ Végül a *Licet regularis* dokumentum³⁸ (1256. márc. 26.) már a felhatalmazásának határait túllépő jogvédő eljárásának büntetőjogi következményeit „is kilátásba helyezi.” E négy dekrétum képezi a IV. Sándor pápa pontifikátusa alatt a kialakuló joganyag alapját.

Összefoglalva a *Liber sextus*nak a *conservator* intézményéről alkotott koncepcióját azt mondhatjuk, hogy azt a bíró hivatalához közelíti, amikor megtiltja neki a saját kezdeményezésre történő eljárás lefolytatását, illetve hatáskörének túllépését szankcionálja. Mivel a *Liber sextus* VIII. Bonifác *Sacrosanta* bullájával autentikussá, azaz jogszerűen kihirdetetté, promulgálttá vált,³⁹ ez mind a mű törvényi értékére, mind pedig Európa-szerte történő elterjedésére nagy hatással volt. VIII. Bonifác pápa *Statuimus ut conservatores* kezdetű dekretálisa⁴⁰ (1295. április 8.), amely IV. Ince pápa *Praesenti* című dokumentumára megy vissza, szerkesztői munka eredményeként IV. Sándor pápa *Quia de conservatoribus* dekrétumának összedolgozásával a *Liber Sextus*ba is belekerül *Hac constitutione* címmel.⁴¹ A VI. 1.14.15-ből megtudjuk, hogy a *conservatori* hivatalt az Apostoli Szentszék megbízásából csak püspökök, apátok, vagy bizonyos magasabb rangú kanonokok

36 *Friedberg, E.*: Corpus Iuris Canonici II. i. m. 978. p.

37 *Liber extra* 1.29.8.

38 *Friedberg, E.*: Corpus Iuris Canonici II. i. m. 1083–1085. p.

39 *Bánk József*: Kánoni jog I. Bp., 1960. 193. p.

40 *Potthast A.*: Regesta pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV. I–II. Berolini, 1874–1875. 24060. sz.

41 *Liber sextus* 1.14.15.; *May, G.*: Konservatoren i. m. 109–110. p.

láthatták el.⁴² Ennek megfelelően Hénaff kutatásai alapján elmondhatjuk,⁴³ hogy Európa-szerte kaptak *conservatori* megbízást apátok, érsekek és püspökök, pátriárkák, illetve perjelek.⁴⁴

A későbbiekben az egyetemes jogalkotás szintjén túl a partikuláris törvényekben is megjelentek a hivatalt szabályozó rendelkezések. Egy 1287-es würtzburgi német nemzeti zsinat 39. címe foglalkozik a *conservatoribus monasteriorum*, illetve a *conservatoribus ecclesiarum* hivatalával.⁴⁵ E zsinaton pápai legátus elnököt, Johannes de Tusculum püspökbíboros személyében.⁴⁶

A *conservator* hivatala a későbbi XV. századi zsinati törvénykezésbe, így a konstanzi (1414–1418) és a bázeli (1431–1449) zsinat anyagába is bekerült. Az 1409-es pisa-i zsinat azonban már kevésbé elismerően szólt e hivatali formáról, és kifogásolta azon kúriai gyakorlatot, melynek hatására *conservatori* megbízások tömege lepte el Európát.⁴⁷ A XV. században tovább gyarapodó *conservatori* szabályozás ellenére sem sikerült a visszaéléseket megakadályozni, a *conservatori* megbízások ideje 20 vagy akár 30 évre is nőhetett.⁴⁸ A szabályozások részbeni átvételével a trienti zsinat (1545–1563) dokumentumai is tartalmazzak utasításokat a *conservatori* hivatalra nézve, ez az időszak azonban már kívül esik a vizsgált korszakon.⁴⁹

Összegezve a *conservatori* hivatal történeti fejlődést elmondhatjuk, hogy — bekerülve a *Corpus Iuris Canonice* — egészen a 1917-ig hatályos jognak számított, a gyakorlatban azonban a kialakuló és megszilárduló területiális bíráskodási rendszer feleslegesség tette használatát.

42 Liber sextus 1.14.15. Vö. Acta Innocentii PP. VI. i. m. 76 p.

43 Hénaff, Henri: La concession des conservateurs apostoliques au temps d’Innocen IV. In: Ephemerides Iuris Canonici 31. 1975. 116–131. p.

44 A példákat ld. Les registres d’Innocent IV. Ed. Elie Berger. Paris, 1884–1911. passim.

45 Johann Friedrich Schannat, Joseph Hartheim: Concilia Germaniae. Tomus 3. Köln, 1771. Aalen, 1970. 733. p.

46 May, G.: Konservatoren i. m. 109. p.

47 May, G.: Konservatoren i. m. 115. p.

48 May, G.: Konservatoren i. m. 116–117. p.

49 May, G.: Konservatoren i. m. 115–119. p.

Hazai viszonyok

Magyarország vonatkozásában, mint arra az előbbiekben már utaltunk, a XIV. századot vizsgálva jelentősen megnövekedett a *conservatori* megbízatások száma a küldöttbírói felhatalmazásokhoz képest. Nemcsak az ügyek mennyisége mutat jelentős gyarapodást, de azok köre is, akik igénybe vették ezt a pápai intézkedési formát. Arra a kérdésre keresve a választ, hogy mi indokolhatta a jogsegélyek számának gyarapodását, megállapítható, hogy a XIV. század elején tapasztalható regresszió kihatott az egyházi beneficiumokra és hivatalokra is. Ezeket, amikor csak tudták, az egyes hűbérurak, oligarchák, vagy a helyi kegyúr előszeretettel elfoglalták, illetve adományozásának jogát maguknak tartották fenn.⁵⁰ Mindezek mellett indokoltnak látszott a XIV. század első felében a pápai fellépés, amikor a területiális jellegű egyházi bíróság nem tudott potens módon eljárni a jogtalanságot elkövetőkkel szemben.

A jogvédelemben részesítettek köre

Áttekintve a magyar viszonyokat, szerteágazó gyakorlat bontakozik ki előttünk. A XIV. században két fő csoport részesült ilyen jellegű pápai jogvédelemben: egyházmegyék illetve azok püspökei,⁵¹ vagy az egyes szerzetesrendek,⁵² illetve azok egy-egy rendháza.⁵³ Főként a püspökök, illetve egyházmegyék esetén, de minden egyes hivatalnál kiemelhető, hogy különösen kritikusnak az az időszak számított, amíg a javadalom betöltetlen volt. Az újonnan megválasztott személynek sok esetben az üresedés alatti jogtalan foglalók, sarcolók ellen kellett komoly küzdelmet vívniuk.⁵⁴ A fentiekén kívül tudomásunk van még plébániák számára

50 Vö. Monumenta Vaticana Historiam regni Hungariae illustrantia. Acta legationis cardinalis Gentilis. I/2. Szerk. Pór Antal. Bp., 1885. 1–107. p.; Szentszéki reg. 691. sz.

51 Vö. Szentszéki reg. 659., 719., 724., 738. sz.

52 Vö. Szentszéki reg. 730. sz.

53 Vö. Szentszéki reg. 881., 890. sz.; Acta Innocentii PP. VI. i. m. 76. sz.

54 Vö. Szentszéki reg. 996. sz. Részletesebben ld. *Udvardy József*: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). Köln, 1991. 202–205. p.

rendelt jogvédő szolgálatról is.⁵⁵ Külön kiemelhető a zágrábi⁵⁶ és a veszprémi⁵⁷ püspökség, amelyek számára a pápa két-két alkalommal biztosított jogvédőt. A pécsi püspököket ugyanakkor többször nevezte ki a Szentszék *conservator*nak.⁵⁸

Európai viszonylatban is hasonló tendenciának lehetünk tanúi az egyetemek jogvédőit leszámítva, Magyarországon ugyanis az Európában működő egyetemek számára kirendelt jogvédői tisztsége nem figyelhető meg.⁵⁹ Ezen *conservatorok* kirendelésére elsősorban az oktatási intézmények számos java és privilégiuma miatt került sor. Amennyiben szükségesnek tartotta az adott egyetem a jogainak ilyen jellegű védelmét, úgy a pápához fordulva kérhetett annak segítséget. A legrégebbi egyetemek közül így juthatott ilyenhez a bolognai⁶⁰ vagy például a párizsi, mely egyszerre bírt pápai és királyi jogvédővel is.⁶¹ A spanyol egyetemekre nagy befolyást gyakoroltak a *conservatorok*, a perpignani egyetem 1412. június 18-án kapott ilyen pápai segítséget.⁶²

Ezenkívül több *conservatori* megbízás maradt ránk, melyet keleti rítusú szerzetesei védelme okán adott a pápa.⁶³ Az ilyen ügyek esetén a megbízólevélben általában az archimandrita (bazilita szerzetesi ház elöljárója) illetve maga konventet szerepel, mint védelemre szoruló természetes, illetve jogi személyek.

55 Szentszéki reg. 1274. sz.

56 Szentszéki reg. 659., 724. sz.

57 Szentszéki reg. 539., 1251. sz.

58 Szentszéki reg. 659., 996., 1274. sz.

59 *May, G.*: Konservatoren i. m. 120. p.

60 *Regestum Clementis Papae V. Vol. V. Roma, 1887. 5272. sz.*

61 *May, G.*: Konservatoren i. m. 120–130. p.

62 *May, G.*: Konservatoren i. m. 120. p.

63 *Acta Ioannis PP. XXII. e regestis Vaticanis aliisque fontibus. Fontes. Series III. Volumen VII. Tomus II. 1952. 30., 132. sz.; Acta Benedicti XII. e regestis Vaticanis aliisque fontibus. Fontes. Series III. Volumen VIII. 1958. 52. sz.; Acta Innocentii PP. VI. i. m. 76. sz.; Acta Urbani PP. V. i. m. 31., 120., 191. sz.; Acta Gregorii PP. XI. (1370–1378) e regestis Vaticanis aliisque fontibus. 1966. 106., 148., 181. sz.*

Az eljárás menete

Alapvetően nem különbözött a *conservator* előtt zajló peres eljárás a *iudex delegatus* által végzett vizsgálatától, hiszen ezen előbbi jogintézmény is betagozódott a küldöttbíráskodás rendszerébe. Tudomásunk van olyan felhatalmazásról is, amely a jogvédőket kettős feladattal, mint *conservatores et iudices* bízta meg.⁶⁴

A nagy távolság és jogorvoslati rendszer sajátosságai miatt a sérelmet elszenvedő fél nem fordulhatott minden egyes ügyben közvetlen jogsegélyért a Római Szentszékhez,⁶⁵ de valószínűsíthetően jelezte a vele szemben elkövetett jogtalanságokat.⁶⁶ Az ilyen, jogsegélyt kérő iratokat tartalmi elemeire való tekintettel méltán tekinthetjük *quasi* keresetlevélnek. Az *actio* feltehetően az összes fontos információt tartalmazta, így a felperes nevét, a jogtalanságot elkövető alperes(ek) nevét és titulusát, a *petitumot* és a *causa petendit*.

A sérelmes helyzetet jelezték a pápának, aki a beadott kérelem alapján megítélte a kérelmezőnek a megfelelő számú jogvédőt. Ezek nevét pápai leiratában elküldte, mely részletesen szabályozta a *conservatorok* által lefolytatandó eljárásokat és az időkeretet is. Az egyes oklevelek formulás részei rögzítették azoknak a körét, akik ellen a *conservator* eljárhatott. Az egyes jogvédők, akár csak a küldöttbírák, pápai tekintéllyel bírászkodhattak. Több oklevél arra enged következtetni,⁶⁷ hogy nem automatikusan jártak el az egyes sérelmek esetében, hanem megbízójuk vagy annak ügyvédje felkérésére.⁶⁸ Azokban az ügyekben, amikor a sértett érdekében jártak el, felhatalmazást kaphattak, hogy elengedjék azon perceseleteket, amelyek hátráltatnák csak az eljárást, így egyértelmű, hogy a gyorsaságra illetve az eredményességre törekedtek. A meghozott ítélet pápai tekintéllyel bírt, így az ellen nem volt helye fellebbezésnek.

Összefoglalva a fent elmondottakat láthatjuk, hogy a *conservatores* olyan hivatali formája a középkorban zajló egyházi bíráskodásnak, amely a pápai küldöttbíráskodás és az „officiális kor” metszéspontján helyezkedik el. Megőrzi a küldöttbírói felhatalmazások sajátos elemeit (felsőbb fórum alsóbb illetékességi fokon ellátott jogszolgáltatása, pápai kinevezés, jogsérelmet szenvedett fél kérel-

64 Acta Innocentii PP. VI. e regestis Vaticanis. Fontes. Series III. Volumen X. 1961. 76. sz.

65 Kumorovitz Bernát: Veszprémi regeszták 1301–1387., Bp., 1953. (a továbbiakban: Veszpr. reg.) 505. sz.

66 Katona József: A kalocsai érseki egyház története. Kalocsa, 2001. 205–206. p.

67 Udvardy J.: A kalocsai érsekek i. m. 203. p.

68 Veszpr. reg. 505. sz.

me), azonban a későbbi korok helyi szinten megoldandó, a szubszidiaritás elvét figyelembe vevő, stabil jogszolgáltatási rendszere felé is mutat (*ad hoc* jellegű felhatalmazás helyett hosszabb időre szóló megbízás, a jogsegélyt kérő fél önállóságra való szorítása). További kutatások tárgyát képezheti még a fórum jogi karakterének pontosabb meghatározása, illetve a *iudex delegatus*ra vonatkozó jogforrási rendszeren belüli elkülönítés is további lehetőségekkel kecsegtet.